

16-74238727

JEDNA KRITIKA CIVILIZOVANE DRŽAVE

Jedna od najjačih struja naše estetski uobličene misli u prošlom veku bila je kritika civilizacije. U Njegoša je ruglu izvirgnut način života civilizovanih ljudi. U smislu Mlačana za lepo, ugodno i zabavno, veliki pesnik je razotkrio klicu opseparnstva. Baš hipnotizer je onaj predstavnik zapadne kulture koji Njegoša najdublje intrigira. U stihovima svojim pa i u životu, (kad gordo odbija da ljubi svečeve lance, rafinirani simbol hrišćanskog paćenništva), vladika sluti jednu viziju sveobuhvatnog fetišizma kojim se prožima ta sve bliža civilizacija mašinske epohe. Svoj stav prema civilizovanim ljudima Njegoš je vilizovanim ljudima Njegoš je lucidno iskazao slikom, vidi ih kao miševce. Nije slučajno što ova Njegoševa kritika civilizacije ostaje ograničena na pokudu izveštačenosti života i ne dotiče pravne institucije Civilizovane Države. Državotvornost je Njegoševa plemenita opesija, nju on utoljava baš inspirišući se civilizacijom. Kad je u pitanju nacionalna jedinstvenost, tad se izrazito kritički oštrica njegove rapsodske poezije usmerava ka varvarstvu i tradicionalnoj nekongruentnosti koja je tako do sledno svojstvena svakom predzioradničkom etosu. Kritika civilizacije zasenjena je u Njegoša kritikom varvarstva.

Komparativistička i estetomanska istorija književnosti dala nam je jednu krilatice: što je Njegoš bio u stihu, to je Ljubiša bio u prozi. Nesumnjivo tačno. No, komparativizam iz nekih tajanstvenih razloga istražuje uvek još i ko je bolji, ko je jači, ko je vredniji, ko je u admoćnij! Tako se krilatice o srodnosti Njegoša i Ljubiše dopunjava krilaticom: ali Njegoš je bio bolji, jači, dok je Ljubiša ergo bio rdjaviji, slabiji i nejak. Uistinu, raspravljati o nadmoćnosti u umetnosti, znači primenjivati fizički kriterijum onde gde se ne radi o fizičkim telima. Delo kao specifičan estetski znak nema mišice, ne je, ne kašlje i ne ume da se rve. Još je čudnije dokazivati nadmoćnost jednog stihovanog dela nad delom u prozi. Sabiraju se kruške i jabuke.

Jedini stvarni osnov za kompariranje Njegoša i Ljubiše je u njihovom zajedničkom svojstvu, zajedničkoj pripadnosti jednoj klimi duha koja od svojih zatočenika traži rigorozan kritički stav prema civilizaciji. U poređujući ih kao kritičare civilizacije mi ćemo naći da je Ljubiša ništa manje značajan od Njegoša jer se prema etizmu opredeljuje na maksimalno složen, dramatičan način. Savremena mašinska civilizacija i etatizam idu ruku pod ruku.

Samouki pravnik Stjepan Mitrov Ljubiša, nadovezujući se na onu klicu kritike civilizacijskog fetišizma koju je precizno, lejnjirom ocrtao Njegoš, izvršio je specifikovanu kritiku Civilizovane Države. Snaga Ljubišino argumenta je u njegovom verizmu. Snaga i trajnost njegove poruke proističu iz nekakvog skoro neutralnog, istorijski neograničenog zdravog razuma. Prezirući primitivnu mističku zaslepljenost, grozeći se pred pravnim nasiljem Mletačke civilizacije, održavajući tvrdokornu skepsu prema državotvornosti, lebedeći u jednom vakuumu, na ničijoj zemlji, uspeo je da izrekne poruku čoveka ljudima: izbor koji mi, ljudi devetnaestog i s njim kontaminiranih XV, XVI, XVII, XVIII stoleća vršimo, opredeljujući se između primitivnog veštičluka i pravnog nasilja mašinske civilizacije, nije nas ispunjavao vedrinom. U krvi i moralnoj kontradiktornosti ogrezli smo.

Zašto je ovakva jedna naoko pesimistička poruka u svojoj biti pozitivna? Zato što govori o visokoj samosvesti našeg umetnika, o njegovoj sposobnosti da dovede u sumnju onu smenu proizvodnih procesa, državnih institucija zakonskih i religioznih gledišta, koja se u onom onako ekspanzivnom i bogatom XIX veku odigravala.

Za čitaoca koji ne pati od rasisizma,* Ljubišino otkriće o relativnosti napretka koji civilizacija donosi svojim državističko-estetičkim preokretom, biće dragoceni lek protiv spavanja na sovenovim lovorikama, melem protiv samozadovoljstva.

ISTORIJSKA DILEMA: VEROVATI U SEPARATNI MIR ILI U BOGA

Pogledajmo detaljnije Ljubišinu kritiku civilizacija. Slobodarstvo potlačenih malih nacionalnih grupacija priznaje se samo iz računčijskih pobuda, kad to nalaze lični interes. Izrazit predstavnik su Mleci, u Kanjošu Macedonoviću.

Diplomatija je, prema Ljubiši, osobita veština licemernog poigravanja sa sudbinom potlačenih malih naroda. Pojam velike sile, danas evidentniji no ikad, naslikan je u Ljubiše gorko i bez ironije. Parafraziramo tu još aktuelnu scenu: Ruski diplomata Dolgorukov dolazi u Crnu Goru i hapsi izbornog cara Crnogoraca. Istovremeno zahteva od njih u ime velike pravoslavne bratske ideje da dignu ustanak protiv Turaka ne bi li zadržali i na sebe privukli bosanski vojsku. Ruski diplomata saznaje, na svoje veliko čudo, da se Crnogorcima nije dopalo što je uhapsio njihovog izbornog cara. Ruski diplomata knez Dolgorukov je iznenadjen! Kako je moguće da se Crnogorcima ne sviđa što je jedan pravoslavni Rus uhapsio njihovog izbornog cara. Zar Crnogorci neće da dignu ustanak, sad kad majčica Jekaterina pati pod udarcima turske ordije? Ne. Knez se vara. Crnogorci će vrlo rado dići ustanak da zadrže bosansku vojsku, iako se sećaju da su i pre takav ustanak dizali pa su Rusi s Turcima zaključili separatan mir. Separatni mir?! Knez je iznenadjen opet. Zar Crnogorci veruju u postojanje separatanog mira Rusa s Turcima, zar oni ne veruju u Boga? To je ipak sramota verovati u separatan mir a ne verovati u Boga. A ne, knez nas nije razumeo, dići ćemo ustanak, uprkos separatanog mira Rusa s Turcima, samo vi nama nemojte hapsiti našeg izbornog vladara, pustite vi njega pa ćemo napasti Turke. Knez se nasmeja: šalio sam se, nisam ja vašeg izbornog cara uhapsio, samo sam ga zaključao u kuću da ga malo iskušam. A mi s Turcima nećemo sklapati nikakav separatan mir.

Posle ove briljantne diplomatske egzibicije, knez Dolgorukov otplovi kući, bukne ustanak, bosanska vojska jedva dočeka da ne ode sa sultanom na Rusiju, i Rusi s Turcima sklapaju separatan mir.

U kritici državnih pogodaba savremene civilizacije Ljubiša je sačuvala jedan klasični mir. Nijednog časa njegov razgoljujući stil ne prelazi u rujanje. On ne nipodaštava amoralnost imperijalističke diplomatije, trudi se da je pažljivo ocrtava, da se ona prikaže kao duboko ukorenjeni deo jednog životnog sistema.

DOBA ISTORIJSKE OSAME

Kritika pravosudja koju Ljubiša daje onako solomunski jezgrovitom, tolstojevski ispletenu i kafkinski precizno u neprolaznoj

noveli *Prokleti kam*, pretvara se u najdostojanstveniji roman savesti što nam ga je nasa književnost ikada dala. Javiće se u nas isonsucirana humanistička literatura, ali se nikad s takvom lazurnom čistotom neće ispevati krvava, crvotočna, vitalna a u isti mah morbiana humna uzvišenom moralu jednog čoveka razapetog na toku dvaju sukobljenih civilizacija. Prometejska patnja Mijata iz *Prokletog kama*, neće se ponoviti iz prostog razloga što više nikad čovek neće biti tako bespovratno usamljen u svetu. Prouv njegova su boesti, sujevni kaludjeri, emancipovani kaludjeri, mletački sud, crnogorska vlada, oni koji ga muče i oni koje on brani po cenu života. Na njega su se digli ortodoksna religija i katoličanstvo, sveštenik s protestantsko-špijanski idejama i rodnjena žena. Bauk kruži južnom Evropom i Levantom, Bauk Mijat iz Grblja, protiv njega su se urotili kimski Papa i Mletački Dužd. Taj udes koji je zadesio malog al čovečnog seljaka Mijata i goni ga do smrti sve dok se ne povampiri, jeste primarni estetski supstrat Ljubišino delo: to je u des apsolutne i nokosnosti.

Jedinstvenost usamljenosti Ljubišinoj junaka određena je istorijsko. Odivše vitalan da bi se potčinio hrišćanskom martirstvu, prevreć paganin da bi što-vao crkveni kanon, oskudnih podaničkih osećanja da bi zazirao od mletačke pravosudne sile, preterano obuzet štovanjem apstraktnog humanističkog principa da bi opstao u primitivnom kolu verolomnih! Pritisk koji poslednji ostaci vjistijske i prethodnici mletačke civilizacije vrše na seljaka izdvojio ga je iz plemenskog zagrljaja, ali ga nije salomio do konca.

Što je dalje prodirala mašinska civilizacija među naše ljude to je manje usamljen bivao pojedinac. Zato je usamljenost Ljubišinoj Mijata iz Grblja neponovljiva. Kao što vidimo, fenomen apsolutne inokosnosti koji u Ljubiše ima estetsku vrednost jer je uobličeni dramski, odlikuje se i jednim verističkim, sociološkim kvalitetom.

POLIVALENCA UMETNIČKOG JEZIKA

(U digresiji se može zapaziti da fina tkanina Ljubišino delo, pleteno od estetične svile i sociološke žice, nikada nije niti će biti u prilici da zadovolji klasičiste. Sociološkom klasičizmu bode oči svet psihotičkog ravnjanja prema unutarnjoj duševnoj disocijaciji što se s

10-61931527

kovilj

Podne. Čovek je ustao i raste prema nebu. Dokle će dopreti naviknut na postolja? Da li će sunce da mu sažeže ruke ili će na grudima da nacrtati sebe i biće noć.

Sve smo to izmislili: i balustrade i kočijaša i dobrotu. Natugovali smo se zbog umiranja i neumiranja i na kraju je samo jedan kovački čekić stao osluškujući plač, smeh i psokvu. Povorko zardjalih truba što ideš od kapije do kapije! Zapleti senko leptira jednu pijanu nit u pletenicu vodoskoka! Moramo uljevo, pa kako bilo uzduko vodom do paučine srebrne koju su istkale britve obrisane o grlo i kosu dok je čutao čadjavi zid nad kandilom.

Vreme su žuti zubi i stari stolovi na promenadama. Kada se kosti rasprnu onda dolaziš da čutiš svih trava ti si ime i svih puteva ti što neodlučno padaš u zalive, manastire i kolevke na uglu tebe stoje čovek i žena i izgledni pas se proteže niz tvoju senku. Ti si sićušna svetlost u kojoj rastu amebe i svet se deli razmruljen i istinit. Zvojni. Sada smo krovovi i prestare lepe u kojima se mazi i samo sunce. Ne tuguj večernjačo, mi smo ipak na danu obale tu je neko pre nas šljunak izdrobio peku dodiri vrba jer je zaboravljena reč u granju nad vodom istrulila. Ma čemu da se vratimo stid će se crveneti na grudima Ma na šta da se oslonimo sasušice nam se prsti. Knjige kajanja napisane su i mala lomača već gori. Ovaj svet previše blista od zvezda i od vatre.

Mir pepelu tvome tihi neisposniče i neka te blagoslove ogranci šuma i teška ruka kiše. Niko da ne dohodi do talasa gde blagost ponoći opelo peva pretužno! Bilo je sve ovo igra i kao igra se završilo Plač je dosegnuo prstima beskraja i vratio ga u čuće. Ova devojka što dolazi od vrtloga po maramu ne zna mornare i toplija je od hleba.

Postrojimo se o kamenovi da nam noge ojačaju i odemo u svet dalek gde su čuvari sanjalice pa neka trešnja stoput cveta i plod joj obru u pesmu i svadbe junske pa neka zaplaču svi reda radi i ognjišta nek usage zatatalasćemo neku reku od iverice do iverice i misliće ptice i deca da idu parobrova a sve će biti igra što počinje od dlanova i teče do dna i smrti jednog kamena što je od krvi bio crven od dodira bio beo i od svetlosti bio mrtav.

10-61932551

čovek postaje sećanje

Tad prodje gnev. I svet se dogodi. Celom odlutati svesno do potiljka. Ne nalazeći se. Mrtvac u vodi. — to ružno dete drača i bosiljka.

Ponoviti sebe za potrebni metal. Ti iz sebe što si već van domašaja. I nikad natrag. Ta uspravnost sveta — besmisleni napor posle kraja.

Davno otkrivena lančanost života: Običan mali hod po nevremenu izraste u čizme od hiljadu milja s obeliskom zlatnim na crnom temenu.

Tomislav KETIG